

Het leven en de dood van Jacob Querido

Ander werk van Bart Koubaa

Vuur (roman, 2000) Debuutprijs 2001

Lucht (roman, 2005)

Het gebied van Nevski (roman, 2007)

De Leraar (roman, 2009)

Maria van Barcelona (roman, 2010)

De Brooklynclub (roman, 2012)

De vogels van Europa (roman, 2014)

Een goede vriend (roman, 2016)

Ninja Nero (roman, 2018)

Bart Koubaa

Het leven en de dood
van Jacob Querido

Amsterdam · Antwerpen
Em. Querido's Uitgeverij BV
2019

De auteur ontving voor dit boek een werkbeurs
van het Vlaams Fonds voor de Letteren.

Copyright © 2019 Bart Koubaa
Voor overname kunt u zich wenden tot Em. Querido's
Uitgeverij BV, Weteringschans 259,
1017 XJ Amsterdam.

Omslag Brigitte Slangen
Omslagbeeld Frans Post
Foto auteur Laila Koubaa

ISBN 978 90 214 1817 9 / NUR 301
www.querido.nl

Op 23 augustus 1630 stond Jacob Querido op het halfdek van De Gouden Salamander toe te kijken hoe een zwartbonte koe door vier matrozen vanuit een schuit aan boord van het schip werd gehesen, boven de kuil werd geduwd en er licht heen en weer slingerend in verdween. Op de schuit waarboven mantelmeeuwen in een zilvergrijze wolkenhemel opgewonden krijsten, stonden nog drie koeien zij aan zij te wachten om onder Hollandse aanmoedigingskreten in het ruim te worden geladen, terwijl in de verte, tussen een walvisvaarder en een ander compagnieschip dat ook deel uitmaakte van het kleine konvooi waarmee De Gouden Salamander naar Brazilië ging zeilen, een kloeke stier door twee aangeschoten Duitse en twee Deense soldaten in een sloep naar de driemaster werd geroeid. Vlak voor de sloep de ronde romp van het schip bereikte, wist de stier zich echter los te wringen van de twee Duitse soldaten die hem in bedwang hielden en sprong hij in het water, waarbij hij

de dronken Duitsers meetrok in het paarle-
moeren sop. De in paniek geraakte stier brul-
de onafgebroken en spartelde woest tussen de
bevoorradingssloepen en de kleine bootjes van
de zoetelaars die drank, tabak en suikerwaren
aan de aangemonsterde bemanning probeerden
te slijten. Een paar tellen ging hij kopje-onder
en steeg direct daarna als een driftig zeemon-
ster uit de zee op om naar adem te happen ter-
wijl de twee Duitse soldaten zich vastklampten
aan een roeispaan die hun werd aangereikt. On-
danks zijn agitatie en een aanzwellende noord-
oostenwind slaagde de stier erin het eiland te
bereiken, waar hij het zilte water en het schuim
van zich afschudde. Hij stampte zijn rechter-
voerpoot een paar keer in het fijne zand en be-
gon te slalommen tussen soldaten, matrozen,
familieleden van de bemanning, werklieden, be-
delaars, koeien, pluimvee, varkens en schapen,
tonnen en kisten tot hij een jonge schilder, die
zich niet op tijd uit de voeten had kunnen ma-
ken, met ezel en al in de lucht slingerde, waarbij
het doek, waarop enkel wat blauw was aange-
bracht, aan zijn horens werd gespietst. Drie van
de vier met stomheid geslagen matrozen op De
Gouden Salamander lieten de gespannen tou-
wen spontaan los, waardoor de andere matroos
in de hoogte schoot en de zwartbonte koe fel en

angstig loeiend naar beneden viel en de schuit met de soldaten en de twee andere koeien deed kapseizen. Terwijl de soldaten haar probeerden te bevrijden van het lederen draaghengsel waarin ze verstrikt zat, sprong de bootstimmerman van De Gouden Salamander overboord om de andere koeien te redden.

De hele rede was in rep en roer, overal werd geroepen, gevloekt en getierd, er werden zelfs een paar schoten gelost in de ijzeren lucht en in de richting van de vluchtende stier die met het doek van de schilder op zijn horens af en toe stilhield om het canvas vruchteloos van zich af proberen te werpen en te kijken in welke richting hij het best verder kon rennen. Op zee, tussen de dansende masten en zeilen, het krakende hout en de klotsende golven, waren ondertussen alle activiteiten gestaakt en stonden matrozen, soldaten, werklui, vrouwen en kinderen en officieren en onderofficieren het schouwspel stomverbaasd en hoogst belangstellend gade te slaan. Op De Gouden Salamander waren tot ergernis van de schipper een paar mannen tot in de ra's en kraaiennesten geklommen om de stier op het strand aan te moedigen en om tabak en brandewijn te wedden of hij het schildersdoek van zich af ging werpen en afgemaakt zou worden of toch nog aan boord van De Gou-

den Salamander gehesen zou worden. Het gejoel verstomde een moment toen een van de loodsen, die het kleine konvooi waarvan De Gouden Salamander deel uitmaakte voorbij het Marsdiep zou leiden, in een vlaag van overmoed met gespreide armen voor de stier sprong, maar ook hij werd door de opgefokte stier in de lucht geslingerd. Ondertussen slaagde de bootstimmerman erin om samen met een logementhouder twee koeien tussen het schommelende bos van voor anker liggende schepen tot op het strand te sleuren; de koe die op de schuit was gevallen had haar kop hard tegen de boord gestoten en was nadat de soldaten haar met een smal zwaard van het hengsel hadden verlost, naar de bodem van de zee gezonken. Maar zoals de stier kwam ze ook weer snel boven water en zwom op eigen kracht tot aan het strand, waar ze, direct nadat ze erin was geslaagd aan land te komen, ineenzeeg. De slager van Oudeschild werd erbij geroepen en de koe werd ter plekke geslacht, ontweid en in grote stukken gesneden. Het vlees, de kop en de ingewanden werden onder nerveus geblaf van een paar wilde honden op een kar gesmeten en naar de duinen getrokken, vanwaar ze naar de slagerij werden vervoerd om verder te worden verwerkt. Kort daarna liet de losgebroken stier zich probleemloos vangen met een

net van haringvissers. Volgens een van de matrozen in de ra van de grote mast van De Gouden Salamander was de stier van streek door het zien van de koeienkop op de kar, en hij wees in de verte, waar de stier door vier soldaten geflankeerd mak op een schuit stapte en een tweede keer naar De Gouden Salamander werd gebracht.

Schipper Hendrick Swartehondt was onder-tussen naar het halfdek gestapt om naast Jacob Querido een pijp op te steken.

‘Ze zien ze goed vliegen in Pernambuco,’ zei Swartehondt knikkend naar de stier die aan boord werd gehesen, ‘er zijn nochtans genoeg runderen in Brazilië. Je oompje heeft er een paar kloeke lopen en ze geven ook melk. Soldaten, akkoord, maar Hollandse koeien? Ach, wat een rotzooi. Ze zouden beter een loods aan boord hijsen in plaats van dat beest; die noordoostenwind zal niet eeuwig blijven blazen.’

Jacob Querido negeerde de schipper. De wind speelde in zijn halflange zwarte haren en blies ze van zijn witte kraag naar de grote zee achter hem, die hij kende van de verhalen van de schipper en zakenpartner van zijn vader, maar die hij zoals veel van de soldaten die op De Gouden Salamander waren aangemonsterd nog nooit in het echt had gezien. En terwijl hij daar licht-

jes op de dikke hakken van zijn lage schoenen naast de bezaansmast stond te schommelen, spreidde een Joods heimwee zijn brede meeuwenvleugels in de zeventienjarige, een verlangen naar iets wat hem tegelijkertijd vertrouwd en vreemd was. Het begon harder te waaien en de cape die sierlijk over zijn schouder lag wapperde als de vlaggen en wimpels van De Gouden Salamander. Jacob Querido draaide zich niet om naar het ontzaglijke en onmetelijke blauw en zilvergrijs dat zich achter hem uitstreekte en bleef de bedrijvigheid op de rede en het strand nauwlettend observeren, terwijl de wind zo nu en dan een trillend beeld van Judith, het meisje dat hij moest achterlaten, door de zilte, met een vleugje houtteer en tabaksrook vermengde zomerlucht, naar hem blies.

Nadat de stier uiteindelijk op de driemaster was getakeld en in het ruim op veilige afstand van de koeien, geiten en varkens aan een ijzeren ring voor geschut was vastgemaakt, kwam het leven in de Koopvaarders Rede weer op gang: er werd weer ruwe suiker en hout op lichters geladen, er werden weer kleine reparaties aan schepen uitgevoerd, twee loodsschepen en tientallen bevoorradingsbootjes kwamen weer af- en aangevaren, ladingen werden gecontroleerd, schapen, varkens, koeien, kaas, stokvis, vlees, haring,

erwten, azijn, bier en vaten met water uit de Wezenputten werden van schuiten, lichters, ponn en kagen zingend en vloekend aan boord gehesen. Een lege koopvaarder werd door verschillende sleepbootjes naar zijn thuishaven gesleept en de schilder en de loods, die er beiden met de schrik van af waren gekomen, zaten bedremmeld brandewijn te drinken op een scheepskist, terwijl op de dijk de menigte, door het voorval met de stier aangegroeid met een aanzienlijk aantal eilanders, de bedrijvigheid met groot genoegen en nieuwsgierigheid roddelend gadesloeg en uitgelaten riep of een hoed in de lucht gooide toen een van de schepen een kanonschot loste. Ook schipper Swartehondt en zijn konstabel waren druk in de weer om proviand en kruitvaten tot aan De Gouden Salamander te brengen, waar de grootste en zwaarste stukken, zoals het geschut, de rolpaarden, de ra's, masten en zeilen aan boord werden opgehaald met de kraan waarmee de matrozen de koeien in het ruim van De Gouden Salamander hadden laten zakken.

Jacob Querido was al meer dan twee weken ingescheept op De Gouden Salamander, die lag te wachten op een gunstige noordoostenwind om uit te kunnen varen. De 149 en een halve voet lange en 34 voet wijde driemaster van de

West-Indische Compagnie met een draagvermogen van 212 last was met een rompbemannung uit Amsterdam vertrokken en moest gedeeltelijk ontladen worden om door acht kleine zeilschepen over de ondiepte bij Pampus in de monding van het IJ heen te worden getrokken. Weer geladen had het zeilschip via de Zuiderzee koers gezet naar de rede van Texel om daar volledig bevracht en bemand te worden met nog een veertigtal dienaren, voornamelijk armoedzaaiers uit Westfalen, Hamburg, Koningsbergen, Dantzig en Skåneland die met lichters vanuit Amsterdam zouden komen. Dat er voornamelijk Duitse en Hollandse soldaten op de monsterrol van De Gouden Salamander stonden was het gevolg van een schrijven van generaal Diederick Van Waerdenburgh aan het hoogste bestuurscollege van de West-Indische Compagnie. Al kort na de bezetting van de strategische haven Recife in het noordoosten van Brazilië had hij bij de Raad van de Heren XIX zijn beklag gedaan over de vele Franse en katholieke militairen die naar de vijand waren overgelopen. 'Zo is het waarlijk dweilen met de kraan open,' zo schreef Van Waerdenburgh in zijn brief.

De eerste dagen nadat De Gouden Salamander voor anker was gegaan stond er te veel westenwind en werd het laden gestaakt tot de wind

was gaan liggen. Tijdens die windstilte had een van de matrozen met goedkeuring van schipper Swartehondt een bezem in de richting van de Moscovische Rede, ten noorden van Oudeschild, gesmeten, in de hoop zo de noordoostenwind op te roepen. Hoe sneller de wind uit het noorden kwam opsteken en het konvooi de zeilen kon hijsen, hoe sneller ze in de West de troepen van de WIC die de haven van Recife hadden veroverd en van daaruit de Braziliaanse suikerlanden van Pernambuco wilden bezetten, de nodige hulp konden verstrekken. Dat er naast de broodnodige kanonnen, munitie en soldaten, die hoofdzakelijk op de drie andere schepen van het konvooi waren aangemonsterd, koeien naar Brazilië werden verscheept, was het gevolg van de smeekbede van een gerespecteerd kolonel uit het leger van Van Waerdenburgh. In een vlaag van heimwee had hij het bestuur in de Republiek gesmeekt om twintig Friese koeien en een stier naar Brazilië te sturen, zeer tegen de zin van Jacob Querido's vader, Salomão Querido, die een deel van De Gouden Salamander had besproken om er ruwe suiker mee naar de Republiek terug te brengen en het uitermate ongepast vond dat hij er niet van op de hoogte was gebracht dat er varkens en God weet wat voor andere onreine dieren met het schip zou-

den worden vervoerd. 'Ik wil geen suiker uit een ruim waarin varkens hebben gestaan,' aldus een verontwaardigde Salomão Querido.

Salomão Querido, die meer dan zesduizend gulden aandelen had in de West-Indische Compagnie, had uit de eerste hand hun plannen vernomen om de suikerindustrie in het noordoosten van Brazilië in hun macht te krijgen. In een officieel schrijven aan de Heren XIX had hij er dan ook op aangedrongen de plantage en de suikermolen De Vier Palmen van zijn broer in het achterland van de provincie Pernambuco niet door de Compagnie te laten opeisen en zijn molens en arbeiders niet door hen te laten confisqueren, aangezien de molen weldra door een Hollander, met name zijn zoon Jacob Querido, overgenomen en met strenge hand en kennis van zaken bestuurd zou worden. Zijn zoon, die zowel de Nederlandse als de Portugese taal machtig was, zou de Compagnie daarenboven tot groot financieel en moreel voordeel strekken bij onderhandelingen met de Portugese suikerhandelaars aldaar.

Tijdens een lang gesprek in de door herfstwind geplaagde zuilengalerij van de beurs met een afgevaardigde van de kamer van de WIC in Amsterdam, had Salomão Querido ook zijn zeer ge-gronde twijfel geuit over de bekwaamheid van

de door armoede en wanhoop gedreven naar Brazilië gereisde soldaten en matrozen, die verleid door mooie praatjes waren aangemonsterd en niet in de verste verte over de vereiste kennis, noch de kracht en de wil beschikten om een suikermolen en een plantage in een tropisch klimaat te leiden. Salomão Querido had de afgevaardigde ervan verzekerd dat zijn broer Pedro Manuel Querido, een suikermolen- en plantage-eigenaar met jarenlange ervaring, stellig beweerde dat geen enkele Hollander de functie van purgeermeester, opzichter of oppermaalmeester naar behoren zou kunnen uitvoeren, omdat de Hollanders, in tegenstelling tot de Portugezen, de Angolezen en de indianen, door de Braziliaanse vochtige warmte niet veel meer konden dan over suiker praten in plaats van die te raffineren. 'We zullen moeten roeien met de riemen die we hebben,' had de afgevaardigde van de WIC zich daarop wat moedeloos laten ontval- len, waarna zijn hoed met ganzenveer door een windstoot van zijn hoofd werd getild, als een karrenwiel over de binnenplaats door de ingang van de beurs hobbelde, door een nieuwe wind- stoot werd opgelicht en in de gracht landde, om zo onder de beurs naar het Rokin te drijven. 'In Pernambuco kan men na iedere oogst met alle gemak honderdvijftig schepen met ruwe sui-

ker beladen,' ging Salomão Querido voorzichtig verder, 'en vandaar worden de schepen door de moesson zomaar naar de Spaanse zilvervloeten van de Antillen geblazen. Stelt u zich eens voor; dat is niet niets.'

Zoals de meeste aandeelhouders, zelfs zij die in de Staten-Generaal zetelden, had Salomão Querido ingezet op suiker en niet op een geldverslindende en volgens hem en zijn broer bij voorbaat verloren oorlog. Sterker; hij begreep als geen ander dat het nodig was de Portugezen, onder wie zijn broer, te vriend te houden, en dat rust en vrede een beter klimaat boden om zowel de eigen kas als die van de Republiek te verrijken. 'Ik ga liever niet over lijken,' had hij een keer gezegd kort voor hij samen met zijn vrouw en zijn oudste zoon uit Antwerpen was gevlucht, toen de Iberische adem van de Spanjaarden de stad begon op te warmen. En Salomão Querido had niet alleen zijn gezin in veiligheid naar Amsterdam gebracht, hij had ook zijn handelscontacten in Lissabon en Brazilië meegenomen naar zijn nieuwe thuishaven, iets wat hem tot nog toe geen windeieren had gelegd, en dat wilde hij het liefst zo houden.

Salomão Querido was een van de eerste Sefardische Joden die een perceel op het wooneiland Vlooienburg hadden gekocht en aan de Hout-

gracht op de benedenverdieping van een van de vier woonblokken een handelshuis hadden opgericht waar de eerste Joodse erediensten heimelijk plaatsvonden en waar de handige rabbi Uri Halevi niet alleen bij zijn jongste zoon de vruchtbare snede had gemaakt als teken van het verbond met God en Abraham. Achter het huis en het erf lagen een pakhuis en de suikerbakkerij De Vijf Suikerbroden van zijn oudste zoon Isaïc, die vier arbeiders betaalde om de ruwe suiker die van de plantage van zijn oom Pedro Manuel Querido naar Amsterdam werd verscheept tot kegels van witte kristalsuiker te raffineren en in blauw papier in te pakken. Een deel ervan werd verkocht in de stad en een ander deel uitgevoerd naar het Oostzeegebied.

De gefortuneerde Salomão Querido huurde ook samen met een aantal andere Portugese kooplieden een pand op een steenworp van zijn handelshuis, waar ze de synagoge Bet Jacob hadden opgericht en waar hij zich met zijn Joodse naam Salomon ben Mozes liet aanspreken. De synagoge bevond zich op de eerste verdieping en het mikwe in het achterhuis. Salomão Querido was uitermate trots dat hij samen met een paar andere koopmannen een deel van de vloer van de tweede verdieping eigenhandig had verwijderd, waardoor een overloop was ontstaan die

als vrouwengalerij dienst kon doen.

Dat hij en zijn zonen met stenen werden bekogeld door dronken studenten of voor moordenaar van Christus werden uitgemaakt raakte zijn koude kleren niet. Hij wees op die beschuldiging ook nooit naar de Asjkenazim, zoals zijn vrienden of kennissen wel durfden te doen, al werden met regelmaat de ruiten van De Vijf Suikerbroden aan diggelen gegooid door hun zonen. Hij had zelfs Judith, een dochter van Asjkenazische Joden, in dienst genomen, die de was deed en vlees ging halen in de hallen op de Houtgracht. Dat Jacob echter een oogje op haar had ging hem te ver. Daarom zag hij het schrijven van zijn broer als een door God gezonden mogelijkheid om zijn jongste zoon naar Brazilië te sturen met een opdracht.

'Pernambuco is in een woeste vuurzee veranderd en af en toe blaast een apocalyptische oostenwind een karamelwalm van verbrande suiker over De Vier Palmen, maar al snel neemt de stank van rottende soldaten het over, waardoor zelfs de slangen en de gordeldieren uit het oerwoud op de vlucht slaan,' schreef zijn broer in de brief die berichtte over zijn verslechterende gezondheid en over de pakhuizen en de Portugese schepen die in lichterlaaie stonden. In het ietwat krakkemikkige handschrift van een man

die zijn einde voelt naderen stond ook te lezen dat de oneerbiedige Hollanders zijn suikermolens nog niet hadden gevonden en dat de uitvoer van suiker naar Amsterdam ongestoord kon blijven doorgaan. 'Ik ben echter wel op mijn hoede en heb mijn slaven van wapens voorzien, want mijn indiaan heeft gezien hoe de Hollanders in Olinda stomdronken van de Spaanse wijn en gehuld in priestergewaden met een groot plezier heiligenbeelden kapotsloegen en zich op jonge vrouwen en kinderen stortten, om kort daarna op een musketschot van Recife het fort São Jorge, dat enkel op een aanval van pijlen is berekend, onbeschaamd aan flarden te schieten met zware kanonskogels: Goliath die zich tegen David keerde! En de weerloze David stak alles lafhartig in brand; voor meer dan drie miljoen crusado's zijn in vlammen opgegaan! En ik denk dat het ergste nog moet komen.

Ach, mijn broeder, zoals die door beide partijen bij voorbaat verloren en redeloze strijd om de suikerproductie, vecht elk korreltje van mezelf tegen het onvermijdelijke,' besloot hij de aandoenlijke brief lankmoedig.

Nadat Salomão Querido de brief twee keer had gelezen, ontbood hij zijn jongste zoon op zijn kantoor en bracht hem op de hoogte van zijn missie. Vier maanden later stond Jacob Querido

op de monsterrol van schipper Swartehondt en een week later werden zijn twee scheepskisten, waarvan een gevuld met Delfts blauw voor zijn oom, op De Gouden Salamander geladen.

Terwijl het schip werd geïnspecteerd en geladen met een deel van de mondvoorraad en zeilen die in verschillende pakhuizen rond het IJ lagen opgeslagen, was een deel van de bemanning op de westelijke eilanden aangekomen om er hun plunje, hangmat en wat tabak op krediet te kopen en te embarkeren onder het alziend oog van schipper Swartehondt, die hun persoonlijk een psalmboekje overhandigde. Toen een vlasblonde, naar drank ruikende soldaat uit Bremen zijn hand naar Swartehondt uitstak om zijn psalmboekje te ontvangen, trok de schipper hem bij zijn kraag tot aan de mast en fluisterde iets in zijn oor waarop de jongen op slag nuchter leek en met het hoofd tussen de schouders in het ruim verdween.

Salomão Querido was ondertussen ook aan boord gegaan om afscheid te nemen van zijn zoon. Nadat hij hem de hand had geschud, overhandigde hij hem een verzegelde brief voor zijn oom in Brazilië. 'Je zult je moeten aanpassen, jongen; in Amerika gelden andere wetten,' was het laatste wat hij tegen hem zei, en toen hij van boord ging zonder nog om te kijken, werd